

Justyna Chrabka

Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego w Warszawie

*Duch pracy ludzkiej Stefana Wyszyńskiego – narodziny teologii pracy*¹

Teologia pracy Stefana Wyszyńskiego powstała z naturalnej potrzeby odpowiedzi na współczesne mu problemy. Wykuwała się w relacji z wrocławskimi robotnikami, których sytuacja po Wielkim Kryzysie stała się bardzo trudna (podobnie było w całej Polsce i Europie). W konsekwencji zamykania zakładów pracy oraz ograniczania produkcji przemysłowej wiele osób straciło zatrudnienie. Włocławek, nazywany też w pierwszej połowie lat 30. „czerwonym miastem”, zaroił się od bezrobotnych. Robotnicy, którym udało się zachować zatrudnienie, pracowali po kilkanaście godzin na dobę. Zdarzało się, że pensje wypłacane mieli w ratach. Brakowało mieszkań, a bieda w środowiskach robotniczych pogłębiała się. W efekcie trudnej sytuacji coraz większe wpływy wśród robotników zdobywali socjaliści i komuniści. Ci ostatni nawoływali nawet do krwawej rozprawy z właścicielami fabryk, którym zarzucali wyzysk pracowników i, jako ich jedyny cel, wskazywali osiągnięcie maksymalnych zysków kosztem robotników zatrudnionych w ich zakładach².

Wyszyński zdawał sobie sprawę z konieczności przeprowadzenia reform w polskiej gospodarce rynkowej, dlatego wiele czasu i energii poświęcił tematowi pracy.

Katolicka nauka społeczna, w której nauczanie o pracy ma swe korzenie, dopiero powstawała. Na gruncie polskim zainicjowała ją działalność ks. Jana

1 Niniejszy tekst stanowi poszerzoną wersję artykułu opublikowanego na stronie Muzeum Jana Pawła II|Mt 5,14: <https://mt514.pl/praca-w-mysli-prymasa-stefana-wyszynskiego-materialy-pokonferencyjne> (dostęp 28 lutego 2023).

2 Por. E. Mańkowski, *Włocławskie dzieje Prymasa Tysiąclecia Stefana Wyszyńskiego*, <https://e-civitas.pl/pl/kosciol/wloclawskie-dzieje-prymasa-tysiaclecia-stefana-wyszynskiego> (dostęp 10 lutego 2023).

Piwowarczyka, który termin *doctrina socialis catholica*, obecny w encyklice społecznej *Quadragesimo anno* Piusa XI przetłumaczył jako „katolicką naukę społeczną”. Pojęcie oznacza:

- a. nauczanie Kościoła w sprawach społecznych, zwłaszcza przez Stolicę Apostolską, naukę soborów i synodów rzymskich oraz episkopatów lokalnych,
- b. refleksję teoretyczną dotyczącą nauczania Kościoła, uprawianą przez teologów, myślicieli i działaczy; najczęściej ci ostatni wnosili ważny aspekt własnych doświadczeń w rozwój tej dziedziny³.

Na początku XX wieku z podejrzliwością odnoszono się do założeń teologii pracy, co jednak nie zraziło ks. Stefana Wyszyńskiego, który rozpoczął w tym czasie swoją duchową pracę wśród włocławskich robotników. Zdobyte w tym czasie doświadczenie okazało się nieocenione w późniejszym okresie posługi biskupiej i prymasowskiej.

W zaproponowanej przez niego nauce mieści się odniesienie do Boga, człowieka i do samej pracy. Najważniejsze założenia autor zawarł w wielu artykułach pisanych na łamach periodyków, m.in. w „Słowie Kujawskim” i „Ateneum Kapłańskim”, a także w publikacji *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne* (Poznań 1940), której obszerny fragment (Zbiór IV, część II) poświęcił rozważaniom o pracy (*misterium laboris*) i w której po raz pierwszy opisuje pracę w sposób pełny. Podobnie uczynił w *Duchu Pracy ludzkiej* (Włocławek 1946) – komplementarnej propozycji teologii pracy⁴. O popularności i ważności tej książki świadczy ponawianie druku publikacji – w 2020 roku pojawiło się 7. wznowienie. Książka wydawana była również za granicą, m.in. w Madrycie, Wiedniu i Hadze⁵. W okresie późniejszym temat ten poruszał, głosząc homilie i przemówienia. W jego rozważaniach dostrzec można zarówno duchowy, jak i praktyczny aspekt pracy, dotyczący praw i obowiązków przysługujących człowiekowi pracującemu.

Przedstawione przez Wyszyńskiego idee dotyczące pracy ewoluowały w jego późniejszym nauczaniu, niezmiennie jednak pozostawały filary, na których oparta była jego nauka: Bóg, człowiek i praca.

3 J. Kondziela, *Tendencje i kierunki rozwoju we współczesnej katolickiej nauce społecznej*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1986, t. 14, z. 1, s. 5-6.

4 Założyciel Opus Dei św. Josemaria Escriva de Balaguer znał książkę *Duch pracy ludzkiej* i polecał ją jako lekturę duchową swoim podopiecznym. Z jego inspiracji w 1957 roku książka ta została przetłumaczona na większość języków europejskich.

5 Por. B. Mackiewicz, *Wstęp*, w: S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej: myśli o wartości pracy*, Warszawa 2020, s. 5-6.

Naukowcy z różnych dziedzin chętnie podejmowali temat pracy obecny w działalności ks. Wyszyńskiego. Wymienię tylko kilka osób, które zainspirowane jego nauczaniem, analizowały tę problematykę: Paweł Bortkiewicz stworzył całościowe opracowanie: *Etos pracy: nauczanie moralne i społeczne kard. Stefana Wyszyńskiego*⁶. Reprezentacja pedagogów w nauczaniu o pracy podkreślała jej wychowawcze aspekty, o czym pisała np. Barbara Baraniak, *Kardynała Stefana Wyszyńskiego wizja pracy*⁷. Również naukowcy zajmujący się życiem społecznym podjęli się analizy myśli prymasa: Joanna M. Łukasik i Adam Koćwicz, *O wartości pracy. Recepcja myśli społecznej kard. Stefana Wyszyńskiego*⁸. W pracach naukowych nie pominięto kwestii pracy kobiet, bo na nią też zwracał uwagę przyszły hierarcha. Rozważania te znajdziemy w pracy Wandy Szczepańskiej pt. *Problem pracy zawodowej kobiety w publikacjach ks. kard. S. Wyszyńskiego*⁹. Myśl przyszłego prymasa jest stale żywym motywem podejmowanym w różnych obszarach polskiej nauki.

1. Stwórca pracy

Stefan Wyszyński nauczał, że możliwość wykonywania pracy nie jest przekleństwem, lecz Bożym błogosławieństwem; jest również pełnieniem Jego woli. Praca wynika z Bożego nakazu zawartego w Starym Testamencie: „abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną” (Rdz 1,28). Twórczość człowieka jest odwzorowaniem boskiej pracy (aktu stwórczego), gdyż człowiek został stworzony na Jego podobieństwo (Rdz 1,27). Bóg jest początkiem wszelkiego działania i aktywności. Słowa „niech się stanie”, wypowiedziane przez Boga, są zarazem myślą i wykonaniem, są Jego twórczością¹⁰.

Biblia zawiera dwa opisy stworzenia. Pierwszy nazywany jest kapłańskim (Rdz 1), drugi tradycyjnie nazywany jest jahwistycznym (Rdz 2). Autor

6 P. Bortkiewicz, *Etos pracy: nauczanie moralne i społeczne kard. Stefana Wyszyńskiego*, Poznań 2001.

7 B. Baraniak, *Kardynała Stefana Wyszyńskiego wizja pracy*, „Forum Pedagogiczne” 2011, nr 1, s. 45-72.

8 J.M. Łukasik, A. Koćwicz, *O wartości pracy. Recepcja myśli społecznej kard. Stefana Wyszyńskiego*, „Labor et Educatio” 2013, nr 1, s. 31-44.

9 W. Szczepańska, *Problem pracy zawodowej kobiety w publikacjach ks. kard. S. Wyszyńskiego*, praca magisterska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Bronisława Mierzińskiego, UKSW, Łomianki 1987.

10 Por. S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej: myśl o wartości pracy*, Warszawa 2001, s. 27.

natchniony w opisie aktu stwórczego zastosował czasownik *bara* oznaczający „stworzył”. Słowo to w Piśmie Świętym zarezerwowane jest wyłącznie dla Boga. Praca Boga jest stwórcza. Aktywność człowieka określana jest jako *asa* – „czynić” i „robić”. W przypadku Boga Jego praca wykonywana jest za pomocą słowa, gdy stwarzając mówi, np. „niech się stanie światło” (Rdz 1,3). Sformułowanie-rozkaz nie ma konkretnego adresata, a skutek osiągany jest automatycznie. Nie ma w tym działaniu trudu. Inną pracą Boga jest nadawanie imienia temu, co stworzył. Jest ono określeniem roli każdego konkretnego stworzenia we wszechświecie. Bóg kończy swoją stwórczą pracę odpoczynkiem, ale nie bezczynnością, bo błogosławi i czyni świętym dzień siódmy. Możemy powiedzieć, że Bóg, podczas swojej pracy, dokonuje organizacji przestrzennej i czasowej świata i wszechświata. Drugi tekst opisujący stworzenie i pracę Boga (Rdz 2) niesie w sobie wiele fizycznych odniesień: Bóg lepi człowieka z prochu ziemi i tchnie w jego nozdrza tchnienie życia (Rdz 2,7), sadi ogród i umieszcza w nim człowieka (Rdz 2,8-9; 2,15). Ostatni etap aktu stwórczego w Rdz 2 oddaje obraz stworzenia kobiety. Tę pracę Boga można porównać do skomplikowanej operacji – Bóg nie korzysta z materiału fizycznego świata, ale stwarza ją (niewiastę) bezpośrednio z ciała Adama. Wprowadza go w sen i z jego żebra „buduje” Ewę. Kolejną niefizyczną pracą Boga jest nadanie norm moralnych – możliwość jedzenia owoców z wszystkich drzew oprócz drzewa poznania dobra i zła (Rdz 2,16-17). Pierwszy opis stworzenia stanowi punkt wyjścia powołania człowieka do pracy. Drugi – wskazuje człowieka jako koronę stworzenia. Obydwa teksty określają cel pracy ludzkiej: służba, uprawa ziemi i jej ochrona. To Bóg jest tym, który zadaje człowiekowi pracę – umieszcza go w ogrodzie i daje mu zadanie, „aby go uprawiał i doglądał” (Rdz 2,15)¹¹.

Stefan Wyszyński uważa, że wykonywana praca może być okazaniem wdzięczności Bogu, który ze swej natury jest miłością (1J 4,16). Bóg – jako Stwórca wszystkiego – jest autorem tego, w czym pracujemy i co przemieniamy¹². Jest wzorem pracy dla ludzi, bo wszystko, co czynił, było dobre¹³. Wyszyński odwoływał się też do pracy Syna Bożego – Jezusa i Jego opiekuna – św. Józefa¹⁴. Ewangelie przypominają, że Jezus był „synem rzemieśl-

11 Por. K. Naporą, „*Aby służył i strzegł*” (Rdz 2,15). *Praca jako powołanie człowieka w świetle Rdz 1-2*, „*Verbum Vitae*”, 2014, t. 25, s. 18-27.

12 Por. S. Wyszyński, *Obowiązek i prawo pracy. Rozważnie pierwszomajowe*, 1 maja 1971, w: *Nauczanie Społeczne 1946-1981*, Warszawa 1990 (dalej NS), s. 452.

13 Por. tenże, *Duch pracy ...*, dz. cyt., s. 27.

14 Por. tamże, s. 31; tenże, *Na służbie Boga i człowieka*, w: *Wypełniamy Jasnogórskie Śluby Narodu*, Jasna Góra 1957, s. 8.

nika¹⁵, który w swoich przypowieściach nawiązywał często do obrazów ludzkiej pracy. Ksiądz Wyszyński chętnie sięgał do biblijnych przypowieści opowiadanych przez Jezusa, w których Bóg jest Gospodarzem wzywającym człowieka do pracy (Mt 20,6-7: „czemu tu stoicie, próżnując cały dzień?”). Dzięki tym nowotestamentowym obrazom człowiek może się uczyć od Boga i podejmować dzieło pracy. Aby opisać pracę Boga, kapłan chętnie korzystał również z psalmów, które wychwalają dzieło stworzenia. Piękno świata i ciągłość jego trwania były dla Stefana Wyszyńskiego majestatem Bożej pracy: To Bóg organizuje prawa świata i obecnej w nim pracy – okazuje tym samym swoją sumienność¹⁶. Jezus Chrystus, tak jak Jego Ojciec, na kartach Nowego Testamentu widziany jest jako działający i zarazem wzór działania: „Bóg staje się człowiekiem, aby działać po ludzku i pokazać na sobie, że człowiek może być ubóstwiony”¹⁷. Prymas uważał, iż Bóg daje się poznać jako Ten, który ufa człowiekowi i zaprasza go do przemieniania świata poprzez wszelką jego aktywność.

2. Wykonawca pracy

Po określeniu punktu wyjścia zaistnienia zjawiska pracy w aktywności samego Boga Stefan Wyszyński omawiał pracę człowieka, którego uważał za Jego współpracownika. Księga Rodzaju i opis jahwistyczny, na które powołuje się ks. Wyszyński, od samego początku pokazują, że człowiek był związany z pracą. Autor tekstu biblijnego podkreśla, że do tej pory „nie było człowieka, który by uprawiał ziemię” (Rdz 2,5). To pierwsze powołanie człowieka do pracy kontynuowane będzie również po grzechu. Motyw pracy człowieka jako celu stworzenia pojawia się także w innych tekstach i tradycjach kosmologicznych Bliskiego Wschodu. Jednakże mity innych religii wskazują, że to człowiek ma zastąpić pracującego Boga i po to jest stwarzany. Opowieść biblijna jest inna, Bóg i człowiek odgrywają swoje niepowtarzalne role¹⁸.

15 Por. tenże, *Obowiązek i prawo pracy...*, dz. cyt., s. 452.

16 Por. tenże, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 22, 28-29.

17 Por. tenże, *Kimże jest człowiek, że go karmisz... Aż tak?*, w: *Miłość na co dzień*, Warszawa-Ząbki 2001, s. 272.

18 Por. K. Napora, art. cyt., s. 27-30; mit o Atrachasisie traktuje o pracy bogów, por. *Mity akadyjskie (Antologia Literatury Mezopotamskiej)*, Warszawa 2000, s. 123.

Zamierzeniem, zapisanym przez Stwórcę w człowieku, jest poznanie woli Bożej i swojego powołania oraz ich wykonanie. To Bóg zaprosił człowieka do włączenia ludzkiej aktywności w proces stworzenia – jako jego kontynuowanie – oraz odkupienia, które przez trud pracy wpisuje ją w dzieło zbawienia uczynione przez Jezusa Chrystusa¹⁹. Człowiek pracujący objawia i rozwija właściwości osobowe: rozumność, wolność, zdolność do miłości. Wyszyński zaznaczał, że pracownik „pracuje Bogu”. Wzbudzenie takiej intencji przynosi najwyższą wartość podjętej działalności. Ostatecznie tylko Bóg widzący wszystko może w pełni ocenić ludzką pracę – nie uczyni tego żaden pomiar techniczny. Zauważał też, że praca, oprócz objawionego źródła, wpisana jest w człowieczeństwo. To naturalne pochodzenie pracy pociąga jej obowiązek. Aktywność zawodowa jest zarazem prawem i koniecznością. Wypełnienie tej powinności wymaga nie tylko zaangażowania po stronie wykonawcy, ale przypomina także o zobowiązaniu do stworzenia przez pracodawcę właściwych warunków do jej wykonywania²⁰.

Zdaniem Wyszyńskiego praca, oprócz aspektu praktycznego, posiada również stronę duchową. Ludzka aktywność zawodowa charakteryzuje się cnotami albo wadami. Aby się doskonalić, człowiek powinien rozwijać w sobie cnoty, czyli cechy, które go usprawniają i pomnażają wartości osobiste i społeczne. Wady natomiast prowadzą do wewnętrznej i psychicznej deformacji, np. lenistwo pozbawia człowieka inicjatywy i możliwości rozwoju. Zdaniem Wyszyńskiego osoby, które wykazują się talentami i zdolnościami tym bardziej powinny pracować, gdyż wartości, które zostały w nich złożone, należy pomnażać. Wskazanie to dotyczy wyłącznie osób zdrowych i zdolnych do pracy²¹. Stefan Wyszyński, podkreślając udoskonalające osobę możliwości aktywności zawodowej, wskazywał, że rozwijają się wówczas m.in.: cierpliwość, nieskwapliwość (niezłomność w długotrwałym dążeniu do dobra), wytrwałość, stałość, sumiennność, pilność i cichość. Stanowią one zarazem pomoc w trudzie pracy. Hierarcha zauważył jednocześnie, że wady pracownika pogłębiają uciążliwość wykonywanego zadania, dlatego polecał, aby stosować planowanie i systematyczność w pracy. Zdobyte w ten sposób cnoty prowadzą do najwyższego poziomu współpracy, w której zawsze

19 Por. S. Wyszyński, *Boży świat*, Warszawa 1992, s. 11; C. Strzeszewski, *Etos pracy ludzkiej w nauce społecznej kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1982, t. 10, s. 18.

20 Por. S. Wyszyński, *Obowiązek i prawo pracy...*, dz. cyt., s. 452.

21 Por. tamże, s. 454.

nadrzędne miejsce ma osoba²². Podkreślał również konieczność pracowitości i oszczędności, wymieniając je jako czołowe wartości stanowiące narzędzia walki z wadami narodowymi²³. Przestrzegał przed lekceważeniem obowiązków zawodowych i zarazem zachęcał, aby kształtować w sobie wierność, sumiennosc, prawosc i troskę o dobro wspólne²⁴. Zauważał też, że oprócz samorozwoju pracownik podlega pewnym niebezpieczeństwom. Jednym z nich jest zagrożenie związane z automatyzacją pracy, która pozbawia pracowników wspólnoty i czyni z techniki nowego boga²⁵. Jeżeli człowiek w swojej aktywności rozwinie cnoty, może również – dzięki swojej pracy – osiągnąć zbawienie. Praca staje się więc aktywnością uświęcającą: niweluje wady, oczyszcza to, co niedoskonałe, bo znakomicie uwypukla wszelkie braki²⁶.

Zdaniem kapłana, poprzez pracę człowiek ma się przede wszystkim uświęcić, szanując dobra naturalne, którymi zarządza i które przeznaczone są także dla kolejnych pokoleń²⁷. Podkreślał to przez przypomnienie, że w procesie pracy istnieje prymat osoby nad rzeczą, którą wytwarza i przemienia²⁸. Tak zaproponowane podejście sytuuje Wyszyńskiego w personalizmie relacyjnym (odniesienia między człowiekiem a Bogiem oraz między ludźmi) rozumianym jako indywidualizm osoby uwzględniający jej jednoczesny społeczny charakter²⁹.

Jednak wynikająca z natury ludzkiej potrzeba pracy może prowadzić do zbyt silnego związania się z nią. Zgodnie z nauczaniem Wyszyńskiego człowiek nie może być niewolnikiem ziemi, materii i produkcji. Gdy się to stanie,

22 Por. także, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 101-150.

23 Por. także, *Najświętszy i najcięższy bóg z wadami narodowymi. Z komentarza do Ślubów Jasnogórskich*, w: NS, s. 80.

24 Por. także, *Wezwanie pasterskie Prymasa Polski do pracy w wielkopostnej nad zwalczaniem wad społecznych*, w: *Dzieła zebrane*, t. 12, Warszawa 2013, s. 215-217.

25 Por. także, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 35-37; także, *Życie wewnętrzne – pracą społeczną...*, dz. cyt., s. 494-495.

26 Por. także, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 66-67.

27 Por. także, „*Módl się i pracuj*”. Z okazji 800. rocznicy klasztoru Cystersów w Wąchocku, w: NS, s. 908-909.

28 Por. także, „*Homo oeconomicus*”, w: *Kazania świętokrzyskie (1974-1976)*, Warszawa 2021, s. 88.

29 Por. A. Zakrzewska, *Szkoła wyższa źródłem humanizacji życia społecznego. Rozważana w perspektywie relacyjnego personalizmu Stefana Wyszyńskiego*, „*Pedagogia Christiana*” 2011, t. 27, nr 1, s. 123; A. Kożyczkowska, *Stefana Wyszyńskiego „antropologia możliwości”: ludzka praxis jako płaszczyzna możliwości*, „*Forum Oświatowe*” 2010, t. 22, nr 1 (42), s. 137.

utraci on całą energię, jaką mógłby dysponować przez życie³⁰. Człowiek pracujący powinien być zabezpieczony przez ustawodawstwo i różnego rodzaju ubezpieczenia mające chronić jego zdrowie i podstawowe prawa³¹.

Stefan Wyszyński zauważa, że aktywność ludzka jest jednocześnie okazaniem Bogu miłości, dlatego wartość pracy zależy od włożonego w nią uczucia i uległości wobec Stwórcy, nie zaś od przedmiotu pracy i wykonywanego zawodu. Miłość, okazana w pracy Bogu i współpracownikom, jest szczytem życia czynnego i siłą twórczą w pracy³². Z tego faktu wynika też konieczność okazywania miłości pracownikowi, który także został powołany do życia przez Stworzyciela. Pracownik przez swoją pracę uzyskuje szacunek i posłuszeństwo, sam zaś powinien wkładać w wykonywane zadanie uczciwość³³. Zarówno w biblijnej, jak i zaproponowanej przez ks. Wyszyńskiego koncepcji pracy pracownik kontynuuje działania samego Boga, gdyż – tak jak Bóg w Księdze Rodzaju – również on nazywa stworzenia. Język jest narzędziem tworzenia, porządkowania i organizowania rzeczywistości, w której żyje³⁴.

Skoro w akcie pracy uczestniczy cały człowiek, należy wziąć pod uwagę wszystkie jego wewnętrzne władze, czyli intelekt, wolę i uczucia³⁵. Osoba wyzbywająca się udziału swych władz staje się całkowicie posłuszna, a przez to działa wyłącznie automatycznie. Wyszyński wzywa, aby pracownik opierał się na rozumieniu podejmowanych działań, gdyż tylko świadome działanie może w pełni rozwijać poszczególne władze³⁶. Każda z nich powinna ulegać rozwojowi i tym samym kształtować przymioty i cnoty moralne, a także sprawności fizyczne i duchowe osoby. Praca – będąc potrzebą natury ludzkiej – rozwija i udoskonala człowieka, nie może więc go degradować, a uszlachetniać wyłącznie materię. Pracownik udoskonalający swoją naturę wydaje z siebie dobre uczynki i tworzy dobre produkty. Ksiądz Stefan Wyszyński niezmiennie powtarzał:

30 Por. S. Wyszyński, *Wpływ ducha Ewangelii na życie społeczno-ekonomiczne. Do wiernych w bazylice gnieźnieńskiej*, w: NS, s. 430.

31 Por. tenże, *Kształtowanie kultury społeczno-katolickiej w Polsce. Do prawników*, w: NS, s. 443.

32 Por. tenże, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 56-57, 59, 62-63; tenże, *Obowiązek i prawo ludzkiej pracy*, w: *Praca a godność człowieka*, Częstochowa 1983, s. 13.

33 Por. tenże, *O chrześcijańskim wyzwoleniu człowieka. List pasterski na adwent 1946*, w: NS, s. 27.

34 Por. K. Napora, art. cyt., s. 35.

35 Por. S. Wyszyński, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 36.

36 Por. Z. Fortuniak, *Chrześcijańska koncepcja pracy w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego*, w: *W kierunku człowieka*, red. B. Bejze, Warszawa 1971, s. 91.

*praca jest nie tylko problemem produkcji, ale również doskonalenia człowieka, a przez to ładu społecznego, ekonomicznego, a nawet politycznego*³⁷.

Dodawał, że dookoła siebie widzimy jej owoce. Odmienia ona oblicze ludzi – zmienia nas moralnie i duchowo, a także ziemi – rozwija jej dobra. Jednocześnie przestrzegał pracownika, aby nie wykonywał pracy wyłącznie dla pozyskiwania dóbr materialnych i nie stał się niewolnikiem rzeczy³⁸. Mimo że człowiek jest głównym beneficjentem stworzonego przez Boga świata, ma go strzec i troszczyć się o niego.

Wyszyński w centrum zainteresowania stawiał człowieka pozostającego zawsze w odniesieniu do Boga i innych ludzi. Według jego oceny nadmierny duch kapitalizmu pozbawia człowieka dostępu do wartości moralnych i wówczas zaczyna on tworzyć „religię” zysku³⁹. Dlatego właśnie wykonywana przez niego aktywność zawodowa musi stać ponad kapitałem – tylko wtedy pracownik będzie doceniony i nie będzie nadmiernie pożądał dóbr.

Rozumienie problematyki pracy zaproponowane przez ks. Wyszyńskiego opierało się na wartościach chrześcijańskich. Ukazywało działalność ludzką nie tylko jako zwykłą produkcję dóbr, ale przede wszystkim eksponowało godność osobową jako jej fundament⁴⁰. Skoro człowiek posiada niezbywalną godność, to ma prawo zachować ją również w pracy. Musi być to aktywność ludzi wolnych, czyli nie działających pod przymusem⁴¹. Z takiego założenia wynika, że praca nie jest wyłącznie towarem. Wspomnianą powyżej godność osobową pracownika może niszczyć bezrobocie, które negatywnie wpływa na psychikę i moralność⁴².

37 S. Wyszyński, *Najważniejszą wartością na świecie jest człowiek. Do delegacji NSZZ „Solidarność – Mazowsze”*, Warszawa, 19.10.1980, w: *Kościół w służbie Narodu. Nauczanie Prymasa Polski czasu odnowy w Polsce sierpień 1980 – maj 1981*, s. 91; tenże, *O społecznej krucjacie miłości. List pasterski na Wielki Post 1967*, w: NS, s. 313.

38 Por. tenże, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 24, 39.

39 Por. R. Łętocha, *Wyszyński i duch kapitalizmu*, <http://www.tradycjegospodarcze.pl/tekst/153> (dostęp 30 sierpnia 2021); S. Wyszyński, *Główne podstawy przebudowy ustroju społecznego*, Włocławek 1933, s. 12.

40 Por. S. Wyszyński, *Obowiązek i prawo pracy...*, dz. cyt., s. 452-453.

41 Por. tenże, *Wpływ ducha Ewangelii...*, dz. cyt., s. 430.

42 Por. tenże, *Przemiany moralno-religijne pod wpływem bezrobocia*, w: *Początki nauczania społecznego (1934-1939)*, Warszawa 2001, s. 73, 76-77, 81.

3. Praca i jej aspekty

W nauczaniu Wyszyńskiego praca jest nie tylko wyuczonym zawodem, lecz przede wszystkim powołaniem. Takie podejście zabezpiecza przed rozczarowaniami i kryzysami w życiu zawodowym⁴³. Tworzenie i zachowywanie, które charakteryzują pracę człowieka, mogą być powiązane z rozumieniem starotestamentalnej służby Bogu, jaką spełniali np. lewici pracujący dla Boga i zachowujący Jego przykazania. Praca, powierzona człowiekowi w ogrodzie Eden, czyni z niego współpracownika Boga⁴⁴.

Wyszyński zauważał też, że praca jest aktywnością podejmowaną ze względu na sprawiedliwość, gdyż zawsze jest ukierunkowana na innych ludzi. Nazywał to „łańcuchem posług” – ja daję coś innym, a oni dają coś mnie. Praca jednej osoby obejmuje wszystkich ludzi i jest służbą wobec innych. Jest działaniem osobistym, ale także społecznym. Dzięki podejmowanej aktywności budujemy wspólnotę, jednocześnie przyczyniając się do jej postępu duchowego i materialnego. Praca staje się wręcz więzią międzyludzką i jest okazywaniem sobie wzajemnie miłości. Jest dążeniem człowieka do człowieka, które zawiązuje braterstwo; jest źródłem rozwoju, cywilizacji i kultury⁴⁵. Tak pojmowana aktywność zawodowa nie może być walką pomiędzy grupami społecznymi ani zawodowymi⁴⁶. Powstała więc jest „świętych obcowaniem w pracy” i miłością pomiędzy pokoleniami⁴⁷.

Stefan Wyszyński wskazywał, że pracownik jest obecny w dwóch aspektach rzeczywistości: wszczepiony w Kościół i włączony w Bożą możliwość działania oraz podejmujący przedsięwzięcia w świecie⁴⁸. Wykonywany zawód czyni ziemię bardziej ludzką i bliższą Bogu, bo bardziej odpowiadającą Jego zamysłowi⁴⁹. Zamyśl ten zakłada, że z owoców pracy mają prawo korzystać wszyscy, również osoby ubogie i chore, gdyż nie każdy jest w stanie pracować, ale każdy potrzebuje być zabezpieczony jej owocami. Jest więc ona podstawą posiadania i własności, a dzielenie się jej efektami wynika

43 Por. tenże, *Ku pełni człowieczeństwa. Do młodzieży maturalnej Warszawy*, w: NS, s. 504.

44 Por. K. Napora, art. cyt., s. 32.

45 Por. S. Wyszyński, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 24-25, 42-43, 59.

46 Por. tenże, *Chrześcijańska wartość pracy ludzkiej*, mps.

47 Por. tenże, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 41-42; tenże, *Życie wewnętrzne – pracą społeczną. Do inteligencji katolickiej grupy „Odrodzenie”*. Konferencja III, w: *Dzieła zebrane*, t. 3, Warszawa 1999, s. 494; tenże, *Obowiązek i prawo ludzkiej pracy...*, dz. cyt., s. 452.

48 Por. A. Koźyczkowska, art. cyt., s. 138.

49 Por. S. Wyszyński, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 24.

nie tyle z cnoty sprawiedliwości, co z cnoty miłości⁵⁰. Praca jest pełną aktywnością człowieka podejmowaną na różnych polach, jest *praxis* nie tylko zawodową, ale również wszelką ludzką aktywnością związaną z namysłem, która wypełnia całe życie człowieka. Jest połączeniem życia kontemplatywnego i aktywnego kształtującego funkcjonowanie indywidualne i społeczne⁵¹.

Wyszyński w nowatorski sposób wprowadził pracę w obszar liturgii, a nawet mistyki; mówił np.: „wejdźmy do świątyni pracy”⁵². Zachęcał, aby przechodzić proces pracy jak poszczególne momenty liturgii i za pomocą modlitwy drogi pracy i jej trudu oraz skupienia radzić sobie z powstającymi w niej trudnościami. Jeśli człowiek w trakcie pracy kieruje się miłością, podjętą czynność zewnętrzną skierowuje do wnętrza, a poprzez modlitwę i oddanie się w niej Bogu pomnaża miłość do Niego, uwielbi Go oraz okaże miłość współpracownikom. Jest to nadprzyrodzona organizacja pracy, która może nie być wprost dostrzegalna. Modlitwa może pomóc podjąć trud wykonywanego zawodu (wynik grzechu pierworodnego), znieść przeciwności, zdobyć pokorę i osiągnąć efekt. Jest to ascetyka pracy, która może być wdrażana indywidualnie⁵³. Prymas mawiał: „Módl się pracą” i podkreślał, że skierowanie się do Boga przynależy człowiekowi, który ma również perspektywę wieczności⁵⁴. Praca staje się szkołą życia wewnętrznego, które jest podstawą życia zewnętrznego. Mamy wówczas do czynienia z duchowymi motywami pracy. Tak pojmowana aktywność zawodowa i spełniany w niej obowiązek mogą stać się metodą do przeprowadzania rachunku sumienia, który jest ważny ze względu na pracę i życie duchowe⁵⁵. Nawet najprostsza praca, w której człowiek realizuje swoje powołanie, okazuje się współpracą z Bogiem i jest kontynuacją Jego stwórczej aktywności oraz staje się liturgią, podczas której Bóg odbiera chwałę. Piotr Popiołek, doktorant teologii na Uniwersytecie Jana Pawła II w Krakowie, rozwijany przez Wyszyńskiego liturgiczny aspekt pracy dostrzega również w tzw. *nouvelle théologie*, którą reprezentował np. Henri de Lubac. Wskazuje tym samym, że kapłan mógł inspirować się nowym nurtem teologicznym, gdy tworzył swoją koncepcję⁵⁶.

50 Por. tamże, s. 48-49, 51; tenże, *Miłosierdziem budujemy Kościół Boży. List pasterski na XXXIII Tydzień Miłosierdzia*, 2-8 X 1977, w: NS, s. 790.

51 Por. A. Koźmickowska, art. cyt., s. 135-137, 140.

52 Por. S. Wyszyński, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 27.

53 Por. tamże, s. 69-81; tenże, *O chrześcijańskim wyzwoleniu człowieka...*, dz. cyt., s. 26.

54 Por. tenże, *Najważniejszą wartością na świecie...*, dz. cyt., s. 88-89.

55 Por. tenże, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 96-99.

56 Por. P. Popiołek, *Praca i Królestwo Boże. Wyszyński i nowa teologia*, „Pressje” 2013, teka 34, s. 83-84.

Stefan Wyszyński nie ograniczał się do opisywania wyłącznie duchowego aspektu pracy. Przestrzegał przed przepracowaniem i zalecał odpoczynek będący wychnieniem dla ciała i psychiki. Mówił o tym, nawiązując np. do tzw. czynów społecznych, które spełniane w sobotę i niedzielę uważał za zagrożenie dla koniecznej regeneracji mającej pozytywny wpływ na jakość pracy i możliwość realizowania kultu religijnego⁵⁷:

*Czy taki człowiek może później pomyśleć o rodzinie, o ksiąźce, gazecie, kulturze, o sprawach wyższego rzędu, a nawet o modlitwie, gdy jest wyżyłowany do ostatnich możliwości wysiłkiem pracy fizycznej?*⁵⁸

Uważał, że brak odpoczynku jest przemocą wobec pracownika i prowadzi do jego wykorzystywania, zniechęcając jednocześnie do dalszej pracy⁵⁹.

Nauczanie na temat praw i obowiązków związanych z pracą Wyszyński wyprowadzał z Ewangelii – duchowej podstawy dla kodeksów pracy – wyrażonej np. w zdaniu: „godzien jest robotnik zapłaty swojej” (Mt 10,10)⁶⁰. Ewangelia ma tu duże znaczenie, gdyż może wpływać na życie gospodarcze poprzez kształtowanie postaw jej uczestników, odmieniając i udoskonalając ludzi⁶¹. Prymas nawoływał m.in. do: zachowania prawa do zatrudnienia⁶², poszanowania godności w pracy⁶³, ochrony przed wyczerpaniem w pracy⁶⁴, korzystania z owoców przynoszonych przez aktywność zawodową⁶⁵, płacy rodzinnej⁶⁶. Przestrzeganie wymienionych praw gwarantuje korzystanie

57 Por. S. Wyszyński, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 144-151; tenże, *Módl się i pracuj...*, dz. cyt., s. 906-907; tenże, *Wpływ ducha Ewangelii...*, dz. cyt., s. 429; tenże, *Prosimy-wymagamy-żądamy. Podczas uroczystości św. Stanisława w Krakowie*, w: *Prymat człowieka w ładu społecznym*, Londyn 1976, s. 152-155.

58 Tenże, *Wpływ ducha Ewangelii...*, dz. cyt., s. 429.

59 Por. tenże, *Prosimy – wymagamy – żądamy...*, dz. cyt., s. 152-155.

60 Por. tenże, *Kształtowanie kultury społeczno-katolickiej...*, dz. cyt., s. 440.

61 Por. tenże, *Chrystus społecznik*, <http://christianitas.org/news/chrystus-spoecznik/> (dostęp 30 sierpnia 2021), s. 175-177.

62 Por. tenże, *Obowiązek i prawo ludzkiej pracy...*, dz. cyt., s. 454.

63 Por. tenże, *Studzy kultury narodowej. Do artystów scen warszawskich*, w: NS, s. 431.

64 Por. tenże, *Potrzeba miłości społecznej. Do wiernych w Warszawie*, w: NS, s. 568; tenże, *Kształtowanie kultury społeczno-katolickiej...*, dz. cyt., s. 440.

65 Por. tenże, *O moralną odnowę Narodu. Do wiernych w bazylice gnieźnieńskiej*, 2 lutego 1981, w: NS, s. 1008.

66 Por. tenże, *Konferencja I. Homo Dei – Człowiek Boży – Brat Dzieci Bożych*, w: *Kazania świętokrzyskie (1974-1976)*, Warszawa 2021, s. 83.

z materialnych efektów swojej pracy najpierw dla utrzymania siebie⁶⁷ i rodziny, potem dla dobra wspólnego. Aby chronić wspomniane prawa, należy zrzekać się w związku i szkolić w zakresie prawa pracy. Jest to naturalny, przyrodzony, indywidualny i osobisty przywilej każdego pracownika⁶⁸.

4. Inspiracje do opracowania teologii pracy

Zarysowana przez ks. Wyszyńskiego koncepcja teologii pracy powstała w latach 30. i 40. XX wieku i omawiała temat w sposób dogłębny i pełny. Zestawienie tekstów źródłowych wykazało, że wiele myśli dotyczących pracy, a ukształtowanych w okresie wrocławskim, zostało twórczo podjętych przez prymasa w czasie późniejszym. Jego krytyczna ocena kapitalizmu i komunizmu, mimo upływu lat, nie uległa zmianie. Przeprowadzona analiza doprowadziła Wyszyńskiego do wniosku, że wspomniane systemy gospodarcze stanowią dwie strony jednego medalu, gdyż obydwa promują chciwość kształtującą postawy poszczególnych osób i całych społeczeństw; zaprzeczają godności osoby i degradują człowieka do roli narzędzia⁶⁹. Już w 1933 roku mówił on, że człowiek ogarnięty duchem kapitalizmu „wszystkie kamienie chce w chleb zamienić [...]”⁷⁰. Jednocześnie krytyka ta nie jest buntem wobec władzy jako takiej – Wyszyński występował raczej przeciwko kłamstwu, niesprawiedliwości i materializmowi, które są obecne w tych systemach gospodarczych, niż przeciwko próbie uregulowania stosunków społecznych i ekonomicznych, jakie za każdym systemem stoją⁷¹.

Zainteresowanie środowiska kościelnego tematyką ludzkiej pracy rozpoczyna się wyraźnie od XIX wieku i ma na celu rozwiązanie narastających problemów społecznych. Wpływa na to dynamiczna sytuacja społeczno-gospodarcza, rozwój przemysłu oraz wzrost liczby robotników. W ówczesnej teologii pojawiła się próba stworzenia systemu społeczno-gospodarczego opartego na zasadach chrześcijańskiej demokracji⁷². Efektem tego nauczania

67 Por. tenże, *O chrześcijańskim wyzwoleniu człowieka...*, dz. cyt., s. 25.

68 Por. tenże, *O moralną odnowę Narodu...*, dz. cyt., s. 1008; tenże, *Przez waszą mękę – ku odrodzeniu życia ojczystego! Do stoczniovców w Domu Prymasowskim w Warszawie*, w: NS, s. 462; tenże, *Mamy widzieć przed sobą cały Naród. Do przedstawicieli NSZZ Solidarność*, w: *Kościół w służbie Narodu*, Rzym 1981, s. 107.

69 Por. R. Łętocha, art. cyt.

70 S. Wyszyński, *Główne podstawy przebudowy...*, dz. cyt., s. 245.

71 Por. P. Popiołek, art. cyt., s. 82.

72 Por. P. Nitecki, *Wrocławskie dzieje ks. Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 2008, s. 138, 141.

była encyklika społeczna Leona XIII *Rerum novarum*. Encyklika podejmowała temat trudnej sytuacji robotników, którzy wykonywali pracę najemną⁷³. Przełomowy dokument stanowił bodziec do podejmowania dalszych starań poprawiających egzystencję najliczniejszej grupy społecznej. Ten dokument w czasie II wojny światowej studiował również ks. Stefan Wyszyński przebywający w rodzinnym Wrociszewie. Powstawały wówczas pierwsze szkice *Ducha pracy ludzkiej*. Ksiądz Wyszyński czytał także Piusa XII *Quatragesimo anno* i Pismo Świąte⁷⁴. Encykliki społeczne przyczyniły się do powstania teologicznie pełnego kompendium nauczania o pracy, które wyszło spod pióra młodego kapłana⁷⁵.

Początek XX wieku obfitował w wiele nowości teologicznych zaproponowanych m.in. przez Pierre'a Teilharda de Chardrina i Henriego de Lubaca, nie miały one jednak uregulowanego statusu w Kościele. Wydaje się, że Stefan Wyszyński, który w latach 30. odbywał podróż naukową, mógł się z nimi zetknąć. Jednocześnie zdawał sobie sprawę z istniejącej ówczesnie kontrowersyjności niektórych propozycji i oficjalnie nie podjął się ich popularyzacji w Polsce. Jednakże z czasem okazało się, że część nowych teorii przyjęła się w Kościele, a Wyszyński stał się polskim prekursorem teologii rzeczywistości ziemskich⁷⁶. Profesor Paweł Skibiński, powołując się na badacza dziejów teologii Luisa Ramóna Quesada Bájara (*La teología espiritual del trabajo alrededor del Concilio Vaticano II*, Pampeluna 2015), wpisuje za nim ks. Wyszyńskiego w grono światowych pionierów teologii pracy. Zauważa również, że prymas Polski wyprowadzał swoje wnioski wyłącznie z praktyki duszpasterskiej, a nie rozważań teoretycznych⁷⁷.

Obok wyżej wspomnianych myślicieli, którymi hierarcha mógł się inspirować, był także o. Marie-Dominique Chenu OP, który – tak jak Wyszyński – był zainteresowany analizą problematyki pracy. Rozważenia przeprowadzane przez zakonnik nie pochodziły jednak z Objawienia, ale były czerpane z problemów społecznych. Takie podejście w teologii było dotąd nieznanne. Choć Wyszyński był wrażliwy na sprawy społeczne, to punktem wyjścia

73 Por. Leon XIII, *Rerum novarum*, nr 1, 29, 34.

74 Por. P. Nitecki, *Włocławskie dzieje...*, dz. cyt., s. 202-205.

75 Por. W. Jedynak, *Wartość ludzkiej pracy w społecznej nauce Kościoła katolickiego*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2013, z. 33, s. 189.

76 Por. P. Nitecki, *Prymas Wyszyński a nurty teologiczne z początku XX wieku*, „Biuletyn IPN” 2011, nr 10, s. 10; S. Wyszyński, „Kamienie wołać będą...”. *Do Prymasowskiego Komitetu Odbudowy Kościołów Warszawy*, w: NS, s. 324.

77 Por. P. Skibiński, *Stefan kardynał Wyszyński – znaczenie dla Kościoła Powszechnego*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 6, s. 23.

do budowania teologii był dla niego tekst Pisma Świętego⁷⁸. Zbieżne myśli do zawartych w *Duchu pracy ludzkiej* można odnaleźć w *Duchowości pracy* (*Spiritualité du travail*) o. Chenu – zaskakuje to, że obydwaj autorzy wysunęli podobne wnioski dotyczące dechrystianizacji środowisk robotniczych. Dochodzenie do podobnych konkluzji osiągnięte było jednak przez indywidualne badania. Wyszyński ewidentnie korzystał z myśli ks. Gustava Thilisa – autora terminu „teologia rzeczywistości ziemskich”. Wspomniał o tym natchnieniu podczas rozmowy z ks. Czesławem Bartnikiem, która dotyczyła niedokończonych habilitacji prymasa⁷⁹.

Piotr Popiołek dostrzegał pewne wspólne idee pomiędzy np. *Catholicisme. Les aspects sociaux du dogme* de Lubaca a książką *Duch pracy ludzkiej* i broszurą *Chrystus społecznik* (Włocławek 1947). Choć teksty cechuje zupełnie inny styl i cel, wspólnym elementem jest odwoływanie się do Pisma Świętego jako punktu wyjścia. Książkę pt. *Katolicyzm. Społeczne aspekty dogmatu* znajdziemy w wykazie literatury *Chrystusa społecznika* stworzonym przez autora. Doktorant teologii UJ uważa także, że Wyszyński mógł mieć styczność z poglądami Pierre’a Teilharda de Chardina i zaczerpnąć z nich myśl dotyczącą rozumienia pracy jako więzi dziejowej⁸⁰. Sugestia ta wydaje się jednak mało prawdopodobna⁸¹. Zainteresowania Stefana Wyszyńskiego oscylowały w zupełnie innym obszarze, czyli rodzącej się katolickiej nauki społecznej, socjalizmu i komunizmu, a także kwestii robotniczej. Nie była to więc ani ewolucja, ani filozofia reprezentowana przez de Chardina. W 1962 roku Kongregacja Świętego Oficjum ogłosiła ostrzeżenie przed wieloznacznościami i błędami teilhardyzmu; podobna krytyka została powtórzona w 1982 roku przez Kongregację Doktryny Wiary z polecenia Jana Pawła II. Większość prac de Chardina ukazała się dopiero po jego śmierci. W tekstach ks. Wyszyńskiego nie widzimy bezpośrednich odniesień do nauczania jezuita, a książka powstała z naturalnej potrzeby ofiarowania duchowych podstaw wszystkim pracownikom, którzy w latach powojennych pragnęli przez spokojną i wytrwałą pracę odbudowywać swój kraj, a także jako wskazanie na wychowawczą rolę pracy⁸².

78 Por. P. Nitecki, *Włocławskie dzieje...*, dz. cyt., s. 132.

79 Por. S. Wyszyński, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 23, C. Bartnik, *Wstęp*, w: *Duch pracy ludzkiej*, Warszawa 2001, s. 6.

80 Por. P. Popiołek, art. cyt., s. 80-81; S. Wyszyński, *Praca obowiązkiem człowieka*, w: *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, Warszawa 2021, s. 514.

81 Por. P.T. de Chardin, *Serce materii*, w: *Moja wizja świata i inne pisma*, Warszawa 1987, s. 280; tenże, *Kapłan*, w: tamże s. 24.

82 Por. S. Wyszyński, *Duch pracy...*, dz. cyt., s. 18-19.

Współcześnie koncepcja dotycząca pracy zaproponowana przez hierarchę należy do obszarów katolickiej nauki społecznej i teologii rzeczywistości ziemskich. Była to teologia polityczna, czyli zaangażowana w przemianę świata. Dostrzegalne wprost inspiracje pochodzą z pism Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu. Wyszyński wspominał także o wpływie nauczycieli akademickich, m.in. ks. prof. Antoniego Szymańskiego, prof. Gommara Michelisa i ks. prof. Jana Rotha. Także zainicjowany w czasie studiów kontakt z Międzynarodową Organizacją Pracy, mającą swą siedzibę w Genewie, niewątpliwie wpłynął na młodego naukowca⁸³. Wyszyński czerpał też natchnienie z encyklik papieskich: *Rerum novarum* (1891) Leona XIII (oraz z jego homilii), *Quadragesimo anno* (1931) i *Divini redemptoris* (1937) Piusa XI, *Mater et magistra* (1961) i *Pacem in terris* (1963) Jana XXIII⁸⁴ oraz innych. Niewątpliwą podstawą teologiczną było Pismo Święte. Nauczanie ks. Stefana Wyszyńskiego na temat pracy było więc motywowane całościowym nauczaniem Kościoła i miało cel etyczny, czyli kształtowanie moralnych postaw pracowników⁸⁵. Wyszyński nie tylko korzystał z Magisterium Kościoła, ale również je inspirował; niektóre z jego przemyśleń o pracy możemy znaleźć w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, owocu Soboru Watykańskiego II⁸⁶.

Zakończenie

Stefan Wyszyński stworzył kompleksową teorię dotyczącą rozumienia pracy od strony duchowej. Jej podstawy wyprowadził z Pisma Świętego i nauczania Kościoła oraz przedstawił ją w książce *Duch pracy ludzkiej*. Swoją teorię oparł na ascetyce chrześcijańskiej polegającej na pracy wewnętrznej. Koncepcja ta stała się doskonałym przepisem na rozwój wewnętrzny, udoskonalanie się i świętość, dając jednocześnie możliwość osiągnięcia celów zawodowych. Zawarte w niej propozycje stylu życia (odpoczynek po

83 Por. Z. Fortuniak, art. cyt., s. 83.

84 Por. C. Strzeszewski, art. cyt., s. 24; Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_xxiii/encykliki/pacem_in_terriss_11041963.html (dostęp 15 października 2021).

85 Por. S. Wyszyński, *Sumienie zawodowe*, w: tenże, *Praca a godność człowieka*, dz. cyt., s. 29; E. Jarra, *Kardynał Wyszyński. Prymas – socjolog*, Londyn brw., s. 7-10; Z. Fortuniak, art. cyt., s. 87-91.

86 Por. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2012, s. 550-554.

pracy – współcześnie w obszarze tzw. praktyki uważności (*mindfulness*) i *wellness*, rzetelność jej wykonywania, praca nad sobą poprzez wypracowywanie cnót np. cierpliwości, punktualności, nieskwapliwości i pracowitości) mogą być zastosowane również obecnie. Jest ona propozycją stylu życia nie tylko dla mnichów, ale i pracowników w XXI wieku. Stefan Wyszyński przez swoją działalność stał się wychowawcą pracowników, którzy dzięki jego nakom mogli i nadal mogą udoskonalać swoje kompetencje zawodowe oraz duchowość. Nie chciał, aby osoby wykonujące swój zawód stanowiły wyłącznie tryby wielkiej maszyny, ale żeby przede wszystkim były ludźmi aktywnymi, mającymi świadomość przynależności do firmy i miały możliwość jej dalszego kształtowania. Współczesne modele biznesowe realizowane są przede wszystkim poprzez doskonalenie procesów, sprawne komunikowanie się zarówno z otoczeniem, jak i wewnątrz organizacji oraz ciągłą analizę danych zewnętrznych i wewnętrznych. Dziś nazywa się je „koncepcją dobrych praktyk”. Podobne myśli znajdziemy w *Duchu pracy ludzkiej* – mogą one stanowić wzorzec i punkt odniesienia dla rozwijania i wdrażania dobrych rozwiązań przez organizacje i firmy. Prymas Wyszyński wykorzystał katolicką naukę społeczną do pracy nad człowiekiem i całym społeczeństwem. Zbudowana przez niego teoria jest koncepcją bezpieczną, opartą na podstawie antropologicznej, czyli uwzględniającej naturę człowieka, a także możliwości przedsiębiorstwa. Jest pomysłem realistycznym, a przez to możliwym do przeprowadzenia w każdym czasie. Zaproponowana przez Wyszyńskiego koncepcja rozumienia roli pracy w życiu człowieka znalazła wyraz w najnowszych badaniach. Środowisko psychologów KUL-u w czasie pandemii koronawirusa stworzyło projekt badawczy oparty na jego teologii pracy. Naukowcy z Katedry Psychoterapii i Psychologii Zdrowia opracowali program badawczy, którym objęli 100 psychologów i psychoterapeutów udzielających pomocy psychologicznej w okresie pandemii. Na podstawie wyników przeprowadzonych badań psycholodzy i psychiatrzy stworzą program profilaktyczny dla pracowników. Wynik badań będzie inspirowany nauczaniem zawartym m.in. w *Duchu pracy ludzkiej* ks. Stefana Wyszyńskiego, który pracował nie tylko nad teologiczną książką, ale również nad kodeksem pracy⁸⁷.

87 Zob. *Badania naukowe inspirowane treścią książki Duch pracy ludzkiej autorstwa kard. Wyszyńskiego*, https://www.kul.pl/badania-naukowe-inspirowane-trecia-ksiazki-duch-pracy-ludzkiej-quot-autorstwa-kard-wyszynskiego,art_93500.html (dostęp 20 lipca 2023).

Przedłużeniem treści zawartej w książce *Duch pracy ludzkiej* było nauczanie Wyszyńskiego w okresie biskupim i prymasowskim. Koncentrowało się ono na głoszeniu przemówień i homilii do poszczególnych grup społecznych i zawodowych⁸⁸. Myśl zawarta w powojennej publikacji okazała się wiedzą fundamentalną również dla kolejnych pokoleń. W nauczaniu w okresie prymasowskim Stefan Wyszyński nadal podkreślał, że praca jest obowiązkiem osobistym człowieka, ma swoją teologiczną podstawę w Bożym wezwaniu do podejmowania działania i jest aktem włączającym w dzieło zbawcze. Stale traktowana była przez hierarchę jako aktywność całego człowieka. Od lat 60. do 80. XX wieku prymas, mówiąc o pracy, używał wyrażenia *mysterium laboris*, podnosząc tym samym jej znaczenie. Myśli o rozwoju osobowości podczas pracy i potwierdzenie godności pracownika zostają ponownie utwierdzone w nauczaniu prymasa. Ludzka aktywność niezmiennie widziana była przez niego jako łączniczka dziejów, tworząca swoisty organizm solidarności społecznej. Konieczność zależności, podporządkowania się, współdziałania i wymiany usług oraz podział pracy, a także potrzeba jej uzgadniania były nie tylko dobrymi cechami zarządzania pracą w latach 40., ale również mogą być okazją do współpracy w duchu chrześcijańskiej miłości społecznej w późniejszym okresie i teraz⁸⁹. Homilie były popularyzowaniem wiedzy zapisanej w *Duchu pracy ludzkiej*. Książka ta okazała się fundamentalną publikacją – mimo upływu lat zawarte w niej myśli mogą kształtować kolejne pokolenia oraz dawać im odpowiedź na pytania o to, jak mądrze pracować, jak uchronić własną godność i prawa w miejscu pracy, jak się w niej rozwinąć nie tylko zawodowo. Pozostaje książką głęboko humanistyczną i zarazem jest przeniknięta duchem chrześcijańskim i ewangelicznym. Łączy w sobie teorię i praktykę. Można powiedzieć, że byłaby świetnym poradnikiem dotyczącym pracy, podobnym do wielu współczesnych poradników z jedną różnicą – wdrożenie zawartych w niej reguł z pewnością przyniesie pozytywne rezultaty.

88 S. Wyszyński, *Uświęcenie pracy zawodowej*, Paryż 1963.

89 Tenże, *Praca obowiązkiem człowieka*, dz. cyt., s. 505-513.

Bibliografia

Źródła

- Wyszyński S., *Boży świat*, Warszawa 1992.
- Wyszyński S., *Chrystus społecznik*, <http://christianitas.org/news/chrystus-spoolecznik> (dostęp 22 października 2021).
- Wyszyński S., *Chrześcijańska wartość pracy ludzkiej*, Warszawa, 1 maja 1969, mps.
- Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśl o wartości pracy*, Warszawa 2001.
- Wyszyński S., *Dzieła zebrane*, t. 3, Warszawa 1999.
- Wyszyński S., *Dzieła zebrane*, t. 12, Warszawa 2013.
- Wyszyński S., *Główne podstawy przebudowy ustroju społecznego*, Włocławek 1933.
- Wyszyński S., *Kazania świętokrzyskie (1974-1976)*, Warszawa 2021.
- Wyszyński S., *Kobieta w Polsce współczesnej*, Poznań-Warszawa 1978.
- Wyszyński S., *Kościół w służbie Narodu. Nauczanie Prymasa Polski czasu odnowy w Polsce sierpień 1980 – maj 1981*, Rzym 1981.
- Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, Warszawa 2021.
- Wyszyński S., *Miłość na co dzień*, Warszawa-Ząbki 2001.
- Wyszyński S., *Nauczanie Społeczne 1946-1981*, Warszawa 1990.
- Wyszyński S., *Praca a godność człowieka*, Częstochowa 1983.
- Wyszyński S., *Prymat człowieka w ładzie społecznym*, Londyn 1976.
- Wyszyński S., *Przemiany moralno-religijne pod wpływem bezrobocia*, w: *Początki nauczania społecznego (1934-1939)*, Warszawa 2001.
- Wyszyński S., *Uświęcenie pracy zawodowej*, Paryż 1963.
- Wyszyński S., *Wypełniamy Jasnogórskie Śluby Narodu*, Jasna Góra 1957.

Opracowania

- Atlas historyczny miast polskich*, red. R. Czaja, Z. Kozieł, t. II, z. 4, 2016.
- Badania naukowe inspirowane treścią książki Duch pracy ludzkiej autorstwa kard. Wyszyńskiego*, https://www.kul.pl/badania-naukowe-inspirowane-trescia-ksiazki-duch-pracy-ludzkiej-quot-autorstwa-kard-wyszynskiego,art_93500.html (dostęp 20 lipca 2023).
- Baraniak B., *Kardynała Stefana Wyszyńskiego wizja pracy*, „Forum Pedagogiczne” 2011, nr 1.
- Bortkiewicz P., *Etos pracy: nauczanie moralne i społeczne kard. Stefana Wyszyńskiego*, Poznań 2001.
- Chardin de P.T., *Moja wizja świata i inne pisma*, wybrał i przełożył M. Tazbir, Warszawa 1987.
- Fortuniak Z., *Chrześcijańska koncepcja pracy w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego*, w: *W kierunku człowieka*, red. B. Bejze, Warszawa 1971.
- Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_xxiii/encykliki/pacem_in_terrīs_11041963.html (dostęp: 28 lutego 2023).
- Jarra E., *Kardynał Wyszyński. Prymas – socjolog*, Londyn brw.

- Jedynak W., *Wartość ludzkiej pracy w społecznej nauce Kościoła katolickiego*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2013, z. 33.
- Kondziela J., *Tendencje i kierunki rozwoju we współczesnej katolickiej nauce społecznej*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1986, t. 14, z. 1.
- Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2012.
- Kożyczkowska A., *Stefana Wyszyńskiego „antropologia możliwości”: ludzka praxis jako płaszczyzna możliwości*, „Forum Oświatowe” 2010, t. 22, nr 1 (42).
- Łętocha R., *Wyszyński i duch kapitalizmu*, <http://www.tradycjegospodarcze.pl/tekst/153> (dostęp 30 sierpnia 2021).
- Łukasik J.M., Koćwicz A., *O wartości pracy. Recepcja myśli społecznej kard. Stefana Wyszyńskiego*, „Labor et Educatio” 2013, nr 1.
- Mackiewicz B., *Wstęp* w: Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej: myśli o wartości pracy*, Warszawa 2020.
- Mańkowski E., *Włocławskie dzieje Prymasa Tysiąclecia Stefana Wyszyńskiego*, <https://e-civitas.pl/pl/kosciol/wloclawskie-dzieje-prymasa-tysiaclecia-stefana-wyszynskiego> (dostęp 10 lutego 2023).
- Napora K., „*Aby służył i strzegł*” (Rdz 2,15). *Praca jako powołanie człowieka w świetle Rdz 1-2*, „Verbum Vitae” 2014, t. 25.
- Nitecki P., *Prymas Wyszyński a nurty teologiczne z początku XX wieku*, „Biuletyn IPN” 2011, nr 10.
- Nitecki P., *Włocławskie dzieje ks. Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 2008.
- Popiołek P., *Praca i Królestwo Boże. Wyszyński i nowa teologia*, „Pressje” 2013, teka 34.
- Skibiński P., *Stefan kardynał Wyszyński – znaczenie dla Kościoła Powszechnego*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 6.
- Strzeszewski C., *Etos pracy ludzkiej w nauce społecznej kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1982, t. 10.
- Szczepańska W., *Problem pracy zawodowej kobiety w publikacjach ks. kard. S. Wyszyńskiego*, praca magisterska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Bronisława Mierzwińskiego, UKSW, Łomianki 1987.
- Zakrzewska A., *Szkoła wyższa źródłem humanizacji życia społecznego. Rozważana w perspektywie relacyjnego personalizmu Stefana Wyszyńskiego*, „Pedagogia Christiana” 2011, t. 27, nr 1.

Streszczenie

Stefan Wyszyński jako młody kapłan obserwował życie robotników włocławskich – uczył ich katolickiej nauki społecznej, przedstawiając ją jako remedium na wykorzystywanie przez kapitalistów i komunistów. Był blisko człowieka pracującego i znał jego bolączki. To doświadczenie, poparte w czasie podróży naukowej obserwacją życia robotników na Zachodzie Europy, w trakcie którego przyglądał się instytucjom zajmującym się ludźmi pracy, zaowocowało powojenną publikacją książki *Duch pracy ludzkiej*. Książka zawierała dojrzałe przemyślenia dotyczące teoretycznej i chrześcijańskiej koncepcji pracy i pracownika. Dawała

odpowiedzi na pytania o to, jak efektywnie pracować i jak rozwijać się zawodowo i duchowo. *Duch pracy ludzkiej* stał się podstawą do późniejszego nauczania kard. Wyszyńskiego, który wielokrotnie wracał do myśli zawartych w tej książce, moralnie kształtując kolejne pokolenia. Okazała się ona humanistyczną i jednocześnie chrześcijańską pozycją, która może być czytana również dziś.

Słowa kluczowe

Duch pracy ludzkiej, Stefan Wyszyński, robotnicy, praca, duchowość, katolicka nauka społeczna

Abstract

As a young priest, Stefan Wyszyński observed the life of Włocławek workers – he taught them the Catholic social doctrine, presenting it as a remedy for exploitation by capitalists and communists. He was close to the working man and knew his ills. This experience, supported during a scientific trip by observing the life of workers in Western Europe, during which he looked at institutions dealing with working people, resulted in the post-war publication of the book *The Spirit of Human Work*. The book contained mature thoughts on the theoretical and Christian concept of work and worker. It gave answers to questions about how to work effectively and how to develop professionally and spiritually. *The Spirit of Human Work* became the basis for the later teaching of Cardinal Wyszyński, who repeatedly returned to the thoughts contained in this book, morally shaping subsequent generations. It turned out to be a humanistic and at the same time Christian position, which can also be read today.

Keywords

The Spirit of Human Work, Stefan Wyszyński, workers, work, spirituality, Catholic social teaching